

КОНВЕРГЕНЦИЯ В СТРУКТУРАТА НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ – ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА БЪЛГАРИЯ

Вера Пиримова*

Увод

Изследванията на различни аспекти на конвергенцията на страните членки на Европейския съюз се интензифицират в края на XX и по-отчетливо след началото на XXI век. Голяма част от тях са повлияни от промените, настъпващи след създаването на Икономическия и паричен съюз (ИПС) и особено след въвеждането на общата валута (еврото) от началото на 1999 г. Сред тях осезателно значение имат задълбочаващата се интеграция на европейските страни, утвърждаването и прилагането на редица общи, съгласувани и/или хармонизирани политики. Като резултат, напоследък се увеличава сходството в темповете на икономическия растеж, синхронизира се в по-голяма степен динамиката на БВП, а с това и проявленията на бизнес циклите на държавите членки на ЕС. Принос за това имат ускореният се преход към нова и по-сходна секторна структура на икономиките, в която нараства относителният дял на експанзивно развиващия се сектор на услугите, разрастването на потоците на външната и особено на регионалната търговия, надделяващият износ и внос на стоки и услуги между страните членки на ЕС и на ИПС в сравнение с други страни в света. Всичко това засилва интереса за изследване на конвергенцията в областта на външната търговия, за разкриване на приликите или различията, нарастващото значение и особеностите в структурните характеристики на търговията между държавите от ЕС и ИПС.

В този контекст се открояват и целта и задачите на настоящето изследване, което е съсредоточено върху:

- обособяване на етапи и систематизиране на прилаганите теоретични подходи за анализ на конвергенцията на външната търговия, в които се застъпват все по-често и структурните ѝ параметри;
- обобщаване на прилаганите подходи, методи и резултати от някои емпирични изследвания на конвергенцията на външната търговия;

* Вера Пиримова, доктор, доцент, катедра "Икономика", УНСС, email: v.pirimova@unwe.bg

- извеждане в контекста на конвергенцията на някои предизвикателства за България, обвързани със сравнителните предимства на българското производство и износ.

В основата на статията е поставена тезата, че могат да се обособят три групи приложни модели и емпирични изследвания на конвергенцията в структурата на външната търговия, които прилагат различни подходи и показатели, имат алтернативен характер и взаимно се допълват.

Изследването се извършва с прилагане на методите на анализа и синтеза, индукцията и дедукцията.

Подходи на анализ и преход от конвергенция към структурна конвергенция на външната търговия

В разработването на теоретичните и приложните модели могат да се обособят два етапа според изследваните особености и показатели на сближаването в областта на външната търговия. На първия етап, непосредствено след въвеждането на еврото, в анализите се акцентира върху постигането на сближаване в основните макроикономически показатели, постепенно се обособява интерес за отчитане на ролята на външната търговия, която се ускорява и оказва все по-голямо влияние върху макроикономическата динамика (като компонент на показателя БВП). На следващ етап изследванията се съсредоточават и върху структурната конвергенция, която предполага сходство в стоковата/продуктовата структура на експорта и импорта на страните от ЕС и ИПС, което е обвързано и със секторната структура на икономиките. В зависимост от степента на дезагрегация на използваните показатели се определя степента на подобие или различие в специализацията на производството (предимно на индустрията) и на износа на страните от ЕС.

На първия етап, в края на XX век и началото на XXI век, фокусът на конвергентните модели е поставен върху сближаването на макроикономическата динамика, във връзка с което постепенно започва да се отдава определена роля и на търговската интеграция. Набляга се върху това, че по-голямо сходство в структурните характеристики на икономиките и на външнотърговските потоци може да допринесе за проявление на по-симетрични външни шокове, понякога за предотвратяване, смекчаване или по-бързо преодоляване на последиците от шоковете, което да рефлектира и в синхронизиране на бизнес циклите. До подобно обобщение достигат например J. Frankel и A. Rose (Frankel, Rose, 1998), според които приликите в шоковете и циклите между страните са в решителна степен зависими от разрастването на търговията между страните членки на новия тогава икономически и паричен съюз (ИПС). Те разкриват силен положителен ефект от интензивността на

търговията върху съотношението на доходите за група от 21 индустриализирани държави в периода 1959-1993 г. В рамките на периода 1996-2010 г. определено сходство в динамиката на създадения БВП в страните от ЕС 15 и в ЕС като цяло, обвързано и с отдавано значение на стимулиращите ефекти от търговските потоци, се извежда и в някои български изследвания (Пиримова В., 2012; Пиримова, 2014). Други анализи се фокусират върху сходства в структурата на БВП на България и страните от ЕС (Stattev, Raleva, 2006), детерминиране на сравнителните предимства на дадено национално, включително на българското производство и износ, определени чрез прилагане на диференцирани методи и подходи и систематизирани по отделни стокови групи (Желев, 2009; Конкурентни предимства на българските експортни производства, 2013; Ярлийска, Димитрова, 2012; Пиримова, Пешев, 2018) [1]. В много от тези изследвания се подчертава проявлението на стимулиращ ефект от въведената обща валута върху разширяването на регионалната търговия, която е повлияна позитивно предимно от елиминирането на риска от настъпване на промени във валутните курсове, както и от намаляването на транзакционните разходи на фирмите износителки. Все по-често се признава, че търговските компоненти на конвергенцията се оказват съществен източник на сближаването, а не само един от възможните и устойчиви източници на икономическия растеж на държавите членки на ЕС и на ИПС.

Наред с това разрастването на външната търговия на страните от ЕС и същевременно в световен мащаб очертава опорните пунктове и на много изследвания на конвергенцията в контекста на глобализацията. Така според Д. Руденко и К. Зинковская "либерализацията на търговията, ръстът на световния стокооборот и на преките чуждестранни инвестиции, вносът и адаптирането на технологии в страните от периферията в условията на глобалната икономика могат да се превърнат в причини за възможна конвергенция" (Руденко, Зинковская, 2015, с. 118). Този техен извод може да се отнесе и към търговията и конвергенцията между страните от ЕС при отчитане на големия относителен дял на регионалната европейска търговия в световната търговия през последните години. За 2017 г. например износът на стоки и услуги от страните членки на ЕС възлиза на почти 35% от световния износ, а на страните от Еврозоната се падат 26% от световния износ [2]. Трябва да се отбележи обаче, че специфично за редица от тези изследвания е отхвърлянето или оспорването на възможностите за постигане на абсолютна конвергенция, подчертаването на голямата роля и запазването на националните особености. В тази връзка А. Григорьева и Е. Безгласная достигат до обобщението, че "В основата на световното интеграционно развитие са общите тенденции на научно-техническия и социално-икономическия прогрес. Те обуславят сближаване, т.е. конвергенция на икономиките на все по-голям брой страни при запазване на техните национални особености." (Григорье-

ва, Безгласная, 2018, с. 13). В свой ясно изразен критичен анализ на Европейския паричен съюз Fritz W. Scharpf акцентира върху "паричната свръх-интеграция на структурно хетерогенните "северни" и "южни" политически икономики" и предлага възможност за придвижване към "система на диференцирана парична интеграция, която би могла да приеме структурно разнообразни и силно взаимозависими европейски политически икономики" (Scharpf, 2016).

Обобщените особености и получените резултати от теоретични и емпирични анализи на връзката между конвергенцията и търговията създават осезателен тласък в развитието и усъвършенстването на конвергентните модели. То протича на сравнително по-новия етап и се отличава с разработване на по-задълбочени изследвания в областта на структурната конвергенция. Конструират се разнообразие от модели, в които се включват като променливи показатели, отразяващи различни измерения на структурите на икономиките, както и на структурните параметри на експорта и импорта на стоки и услуги.

Приложни модели и резултати от изследвания на конвергенцията в структурата на външната търговия

В приложните модели, които са по-ясно съсредоточени върху конвергенцията на външната търговия, е налице огромно разнообразие на прилаганите методи и подходи. Предвид на това ще бъдат разгледани една малка част от тях, с поставен акцент върху три по-специфични типа и групи приложни модели и изследвания. Първо, една част изследвания се концентрират върху анализи едновременно на абсолютна σ -конвергенция и на условна β -конвергенция, при които се отчитат и определени показатели за външната търговия [3]. Във втора група изследвания фокусът е поставен върху проявлението или отсъствието на двустранна връзка между външната търговия и конвергенцията. Като трети ракурс ще се обхванат и изследвания, в които се обвързват вече по-конкретни структурни характеристики на експорта на едни и импорта на други страни, в контекста на структурната конвергенция.

В първата група изследвания се взема предвид връзката между условната и абсолютната конвергенция, при което концепцията за условна конвергенция предполага и отчита, че сближаването зависи от структурните характеристики на икономиките, включително и от степента на търговската им отвореност. Затова при определянето и проверката за наличие на β -конвергенция като допълнителни променливи в моделите се включват външнотърговската квота (външната търговия като процент от БВП), а понякога също поотделно експортната квота (износът в процент от БВП) и импортната квота (вносът като процент от БВП) [4].

Така например, Д. Руденко и К. Зинковская (Руденко, Зинковская, 2015) допълват в модела на условната β -конвергенция съвкупност от контролни променливи, сред които са и средното значение на външнотърговската квота и средно геометричните темпове на нарастване на износа на стоки и услуги на изследваните икономики. Наред с тях за измерване на равнището на интернационализация на националните икономики те включват и променливи за притока на преки чуждестранни инвестиции (в % от БВП), относителния дял на хората, които използват Интернет на 100 човека, индексът на глобализация КОФ. Те си поставят за задача да докажат или опровергават отстояваното мнение, че глобализацията всъщност поражда и задълбочава неравенството между страните в света, т.е. не допринася за сближаването им. При съставянето на модела и тълкуването на резултатите от изследването те се съобразяват с това, че концепцията за σ -конвергенция е справедлива, ако дисперсията на показателя за групата от държави намалява. За измерване на дисперсията те се позовават и възприемат приложения от Sala-i-Martin (Sala-i-Martin, 1996) метод на изчисляване на стандартното отклонение (σ) на логаритъма на БВП на човек от населението $\log(x_{it})$ за всяка година. За оценка на това, дали страните с изходни по-ниски доходи имат по-високи темпове на икономически растеж, те прилагат концепцията за абсолютната и за условната β -конвергенция.

На основата на получените резултати Д. Руденко и К. Зинковская достигат до няколко нееднозначни извода. От една страна, те доказват висока степен на неравенство в света чрез изведените максимални и минимални значения на БВП на човек от населението. От друга страна, в света се наблюдава процес на σ -конвергенция, тъй като е получен низходящ тренд на пресметнатия коефициент на вариация, стандартното отклонение намалява особено след кризата от 2008 г. Според получените стойности на съставените регресионни уравнения за БВП на човек от населението не се потвърждава хипотезата за наличие на абсолютна β -конвергенция. Но при включване на допълнителни променливи в моделите се установява, че в страните с по-високо начално равнище на БВП на човек от населението се постигат по-ниски темпове на икономически растеж, което пък е признак за наличие на β -конвергенция. Важен е изводът им, че по-високи темпове на растеж реализират страните с по-голяма степен на интеграция в глобалната икономика, свързана предимно с по-голям приток на ПЧИ и нарастване на експорта. Глобализацията допринася за повишаване на темповете на растеж преди всичко на развиващите се страни, които превишават темповете на растеж на по-развитите страни. До подобни изводи достигат и други изследвания, като например тези на Dollar и Kraay (Dollar, Kraay, 2004).

В обхвата на втората група изследвания Jianhong Zhang (Zhang, 2006) поставя фокус върху двупосочната причинно-следствена връзка между меж-

дународната търговия и конвергенцията. Този анализ е широкообхванат, като е съсредоточен върху три търговски блока – ЕС, АСЕАН и НАФТА и е извършен чрез използване на подхода на Granger-каузалността и коинтеграцията. Получените резултати потвърждават изходната хипотеза на автора, че дългосрочната и причинно-следствена връзка между търговията и сближаването зависи от етапа на развитие на съответните страни. По-конкретно Jianhong Zhang достига до два основни извода. Първо той обобщава, че ако дадена държава е на по-ниска степен на развитие, свободната търговия е свързана с различия в доходите между тази страна и нейните бедни и богати търговски партньори; в този случай причинно-следствената връзка е двустранна, но търговията предизвиква различия и разнообразието води до търговия. Второ, когато една държава надхвърли определено ниво на развитие, търговията с други страни в същия етап се свързва със сближаване на доходите между тези страни; в този случай причинно-следствената връзка също е двустранна, като обаче търговията причинява сближаване и то води до търговия. Този втори извод е в съответствие с някои по-нови теории за търговията, например с доминиращите възгледи на Р. Krugman и Е. Helpman, според заключенията на които, в условията на монополистична конкуренция и при реализиране на икономии от мащаба, сходствата в дохода (БВП) между страните предизвикват нарастване на търговията (Krugman, 1979; Helpman, 1981).

Върху определяне на посоката на причинно-следствената връзка между конвергенцията в дохода (БВП) и търговията е съсредоточено и изследване на Teresa Cyrus, в което също се прилага подходът на Granger-каузалността (Cyrus, 2004). Резултатите от това изследване са по-различни, не така еднозначни и категорични. От една страна, те показват, че разликата в доходите влияе забавящо върху търговията. От друга страна обаче, резултатите на Teresa Cyrus са смесени по отношение на това, дали търговията повишава или понижава различията в дохода. В даден момент във времето засилената търговия е свързана с по-високи доходни различия, но с течение на времето търговията причинява свиване на разликите в доходите. В това изследване се използват данни за периода 1965-2000 г., които са в петгодишни интервали, включени са група от 56 страни – част от страните членки на ОИСР, както и страни от Африка, Азия и Латинска Америка. Както подчертава Teresa Cyrus, едно от преимуществата на нейното изследване се състои в това, че тя използва по-богат набор от данни, отнасящи се до двустранната търговия, използва също данни за равнището и прирастите на БВП, на БВП на човек от населението, за натрупването на физически капитал, прираста на населението и др.

На последния, най-нов етап, моделите се фокусират върху установяване на наличието или отсъствието на сближаване в структурите на икономиките

и в частност на експорта и импорта на стоки и услуги. Редица изследвания отхвърлят постепенно крайния възглед за структурната конвергенция в смисъла ѝ само на "конвергенция на индустриалните структури". В подкрепа на схващането за необходимостта от отчитане и на структурните особености на външната търговия и влиянието им върху сближаването в доходите и БВП, се привежда като аргумент тясната връзка с базисни теории и концепции за външната търговия. Така например, Mauricio Bittencourt поставя акцент върху известната теорема за изравняване на цените на производствените фактори, чрез която може да се обясни ролята на свободната търговия с някои стоки за уравнивяване, изравняване на факторните цени в различни страни (Bittencourt, 2004). В по-конкретен план той се позовава на резултати от изследване на Ben-David (Ben-David, 1996), който доказва, че либерализирането на търговията между група от страни е допринесла за постигане на значително сближаване на доходите в тази група страни. С това се потвърждава и валидността на теоремата на Heckscher–Ohlin–Samuelson за изравняващата/балансиращата роля на търговията.

Например, в изследване на Goran Nikolić се извеждат и сравняват абсолютното равнище и тенденцията на сходство в коефициентите на експортните структури на няколко държави в преход (по-конкретно на Румъния, Хърватия, Сърбия и Босна и Херцеговина) със структурата на вноса на две развити икономики – ЕС като цяло и САЩ (Nikolic, 2011). Отправно значение се отдава на хипотезата, че от 2000 г. стоковата структура на износа на Сърбия, Румъния, Босна и Хърватия е по-добре адаптирана към стоковата структура на вноса в ЕС и САЩ. За проверка на изградената хипотеза се прилагат косинуси и методът на Finger-Kreinin (Finger, Kreinin, 1979) за измерване на сходството (разликите) в структурата на износа и вноса на изследваните страни през периода 2000-2009 г. В допълнение Goran Nikolić използва и индекса на Bray-Curtis за измерване на сходството.

При подчертаването на необходимост от по-голямо сходство в структурата на търговията, Goran Nikolić обобщава няколко по-важни последици от него. Той счита, че едно "по-високо ниво на сходство може да изисква по-малка индустриална релокация, улеснява координацията на паричната политика и определянето на други общи политики, увеличава резистентността към асиметрични шокове, ускорява конвергенцията на факторните цени и намалява натиска на миграционните потоци към ЕС" (Nikolić, 2011, р. 2). Същевременно на основата на специализацията на производството и износа в по-сложни продукти или в продукти с по-малка степен на преработка, Goran Nikolić прави обобщения за реализиране на икономически растеж с различно качество. Той приема, че ако по-значителен ръст на износа е съпроводен от увеличаване на коефициентите на сходство, това означава подобряване на качеството на растежа, а когато има спад в коефициентите

на сходство – растежът е постигнат с ресурсоинтензивни продукти и има по-ниско качество. Получените резултати от емпиричното му изследване показват, че коефициентите на сходство в структурата на експорта на страните в преход и в референтната структура на вноса отначало нарастват и впоследствие намаляват, качеството на износа на изследваните икономики в преход не се подобрява бързо, поддържа се неговата неблагоприятна структура. Като основни причини за ниското ниво на коефициентите на сходство (особено в Босна и Сърбия) се обобщават поддържаното високо ниво на ресурсоинтензивни продукти в износа им (високо участие на метали и аграрни продукти, в които тези страни имат сравнително предимство), които са по-слабо представени в структурата на вноса на ЕС или САЩ.

С прилагане на сходни методи, по-широка съвкупност от показатели, интересни резултати и изводи, включително за България, се отличава изследване на Güzin Erlat и Seda Ekmen (Erlat, Ekmen, 2009). Те анализират сходството в износа на Турция по отношение на други страни, изнасящи за пазара на ЕС-15, сред които са страни от Централна и Източна Европа (ЦИЕ), Близкия изток и Северна Африка, Латинска Америка и Азия, както и развити страни (Канада, Япония, Норвегия, Швейцария и САЩ). Изследването обхваща периода 1996-2007 г. и се осъществява на три равнища – на равнище регион, страна и сектор. Измерва се "експортното сходство" между Турция и другите конкуренти, като сравнението се базира на изчисляване на три индекса на сходство. Първо, индекс на сходство в износа (ESI), по методиката на Finger and Kreinin (1979), второ – индекс на сходство в изнасяните продукти (PSI), трето – индекс на сходство на експортните цени (PRSI). В изследването си Güzin Erlat и Seda Ekmen анализират всички продукти по (SITC 0-9) и отделно промишлените продукти по (SITC 5-8), доколкото турският износ към страните от ЕС-15 е концентриран върху продукти на преработващата промишленост.

Емпиричните резултати от изследването на Güzin Erlat и Seda Ekmen включват стойности на индекса ESI за страната като цяло и за преработващата промишленост като цяло, както и за отделните индустрии на първо ниво според SITC. На тяхна основа се установява, че за по-голяма част от изследваните страни най-високата стойност на индекса ESI е в преработващата индустрия, особено в производството на машини и транспортна техника (SITC-7), и разни производства (SITC-8). Например България, Хърватия, Естония, Унгария, Румъния, Латвия и Литва са най-сходни с Турция в разни производства. От друга страна, сходството между турския и българския износ в стоковите групи напитки и изделия на тютюневата промишленост нараства значително през периода 2004-2007 г. На базата на стойностите на втория индекс на сходство в изнасяните продукти PSI се достига до извод за сходство на България и Турция по отношение например

на трудоинтензивните продукти, което нараства през последните години. Интересни изводи са съставени и на базата на резултатите за третия индекс PRSI. В това отношение се доказва сходство между Турция и България в продукти, за които турският износ има по-високи цени. В заключителните изводи трябва да се отбележи, че България се нарежда сред страните, които са основни конкуренти на Турция в износа на продукти за ЕС-15, наред с Полша, Чехия, Словакия и Словения.

В по-голяма степен, фокусирано върху специализацията на експорта и връзката ѝ с конвергенцията, е изследване на Ville Kaitila (Kaitila, 2013). В него има два основни опорни пункта. Единият е поставен върху определяне на степента на експортна специализация на страните от ЕС и добавената стойност на промишлеността, за целите на което се прилага индексът на Herfindahl-Hirschmann. На второ място се изследва степента на структурно сходство, за което се прилага индексът на сходство на Finger и Kreinin (1979). Наред с това се изследва и конвергенцията на темповете на нарастване на БВП и те се сравняват със сходството в експорта. Изследването обхваща експортни продуктови групи на две равнища – HS2 и HS6. На по-агрегираното равнище се изследват 97 продуктови групи и то се интерпретира като индустриално равнище. Равнище HS6 е много по-дезагрегирано, включва 7,396 продуктови групи и се интерпретира като продуктово равнище. В анализа са включени страните от ЕС 27, 10 страни от ЦИЕ и страните от Евронзоната.

Резултатите от емпиричния анализ позволяват на Ville Kaitila да обобщи няколко по-важни извода. На индустриално равнище (HS2) се установява, че експортът на страните от ЕС-15 е по-специализиран преди въвеждане на еврото и по-слабо специализиран след това. Въпреки това обаче се оказва, че на продуктово равнище (HS6) експортът на тези страни е по-високо специализиран след въвеждането на еврото. Изводът за 10-те изследвани страни в преход е противоположен – след 1999 г. техният експорт е по-високо специализиран на индустриално равнище (HS2) и по-слабо специализиран на продуктово равнище (HS6). Повечето от страните от ЦИЕ имат като цяло ниска степен на специализация. Интересен е изводът, че макар и в относително изражение, Германия, Чехия, Унгария и Словакия са по-високо специализирани на равнище индустрия, докато България, Малта, Гърция и Люксембург – на продуктово равнище. На едно и също по-високо специализирано равнище както преди, така и след 1999 г., е добавената стойност на преработващата промишленост, изследвана за 21 сектора. По отношение на експорта на изследваните 10 страни в преход се налага изводът, че той е повлиян в различна степен от икономическите им трансформации.

В разгледаните приложни модели и емпирични изследвания се откроява голямо разнообразие на прилаганите методи, анализирани структурни

показатели за външната търговия (износа и вноса), специфичната степен на дезагрегация на изнасяните продукти, допълнително отчитаните детерминанти на външната търговия и променливи в моделите.

Основни предизвикателства за България

На основата на интерпретираните изследвания на конвергенцията в областта на външната търговия и основните ѝ структурни параметри могат да се систематизират напредъкът, постигнатото сближаване или доминиращите различия в износа на отделни страни от ЕС, включително на България. Някои важни предизвикателства за България могат да се обобщят и от резултатите от други наши изследвания (Пиримова, 2019; Пиримова, Пешев, 2018), в които се анализират ефективността на износа и сравнителните конкурентни предимства на българското производство и износ.

В първото от тези изследвания се подчертава голямото значение на външната търговия за конвергенцията на България предвид на това, че външнотърговската ни квота е сравнително висока през периода 2008-2017 г., съотношението между външнотърговския стокообмен и създадения БВП надхвърля 100% средно с около 25-30 процентни пункта. Разгледани поотделно, експортната и импортната квота имат също високи параметри – възлизат средно за периода съответно на почти 59% и на 61,8%. Същевременно обаче не така еднозначни и преобладаващо недостатъчно позитивни са резултатите и оценките за оказвания от износа произведен умножаващ ефект върху БВП, изразен чрез стойностите на коефициентите на експортен мултипликатор (М). В повечето години те приемат ниски цифрови значения – от 2009 до 2013 г. включително и за 2017 г. те са под единица, само през 2014-2016 г. надхвърлят единица, единствено за 2015 г. мултипликаторът на износа е по-голям от 2. Оттук е направен изводът, че само през 2015 г. и отчасти през 2016 г. постигнатите прирасти на БВП се дължат и на нарастващия износ на определени групи от български стоки и услуги, при умерена пределна експортна обусловеност на растежа.

И в двете цитирани изследвания, чрез прилагане на специфични методи, се разкрива значението за ефективността на износа на особеностите и динамичните изменения в стоковата и отрасловата структура на българския износ (и внос). Те се изследват по сектори на Стандартната външнотърговска класификация (SITC) или по Хармонизираната система, според данните за износа по стоки и стокови групи на Международния търговски център (International Trade Centre ITC, Geneva). На тяхна основа се определят сравнителните конкурентни предимства на българското производство и износ, изведени чрез прилагане на индекса на В. Balassa (Balassa, 1965; Balassa, 1979) и индекса на М. Amir (Amir, 2000). Резултатите от сравнителния ана-

лиз на В. Пиримова и П. Пешев на българския и световния износ, по повече от 100 стоки и стокови групи, извършен по метода на В. Balassa и по метода на М. Amir, показват възможности за разширяване на износа от България на определени стокови групи. Наред с това са идентифицирани обаче и стокови групи, които се изнасят при проявени сравнителни недостатъци и би следвало да се избягват или ограничават. По-силни сравнителни конкурентни предимства на България се открояват предимно в сферата на производството и износа на продукти с по-ниска степен на преработка и добавена стойност, както и в сравнително по-ниски цени на изнасяните стоки.

Обобщените в тези две изследвания особености на ефектите върху прираста на БВП и структурните параметри на българския износ могат да се приложат като отправни при извършване на сравнителни анализи в контекста на структурната конвергенция на външната търговия на България с определена референтна група от държави – например страните от Евронзоната или от ЕС като цяло.

Заклучение

В разгледаните теоретични и приложни модели се откроява голямо разнообразие на прилаганите методи, относителни и структурни показатели за външната търговия (износа и вноса), степен на дезагрегация на изнасяните и внасяните продукти, допълнително отчитани детерминанти на външната търговия и включвани променливи в моделите. Поради това се достига до различни резултати, изводи и обобщения, които са в някои случаи дори противоречиви – доказват или отхвърлят наличието, ограничаването или разрастването на сходството във външнотърговските потоци на изследваните групи страни. Алтернативният характер и специфичните аналитични възможности на моделите поддържат и дори подсилват интереса на изследователите, подтикваат към нови анализи на конвергенцията в структурата на външната търговия на страните от ЕС. В този контекст встъпват в ролята на предизвикателство и някои открояващи се специфики на ефектите и особеностите на стоковата структура на българския износ.

Бележки:

[1] Вж. също напр.: Amir, M. (2000), Trade Liberalization and Malaysian Export Competitiveness: Prospects, Problems and Policy Implication, Paper presented at the International Conference on the Challenges of Globalization, October 1999, Bangkok, Thailand; Balassa, B., (1965), Trade Liberalization and 'Revealed' Comparative Advantage, The Manchester School of Economics and Social Studies, No: 33, pp.99-123; Balassa, B., (1979), The Changing Pattern of Comparative

Advantage in Manufactured Goods, The Review of Economics and Statistics, Vol. 61, № 2, (May, 1979), pp. 259-266, https://econpapers.repec.org/article/tprrestat/v_3a61_3ay_3a1979_3ai_3a2_3ap_3a259-66.htm ; Hoen A., J. Oosterhaven, (2006), On the Measurement of Comparative Advantage, Ann Reg Sci, Vol. 40, 2006, pp. 677-691, <https://www.rug.nl/research/portal/files/3096135/04c11.pdf> ; Mora I., (2001), The Role of Comparative Advantage in Trade within Industries: A Panel Data Approach for the European Union, Universidad de Castilla-La Mancha, 2001, <https://www.nottingham.ac.uk/gep/documents/.../diaz-2001.pdf> ; Tullio Gr., (2016), Comparative Advantages in CEEC-5, Management International Conference, Croatia, June 2016, pp. 441-451, <http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6984-81-2/207.pdf> ; Vollrath T., (1991), A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage, Weltwirtschaftliches Archiv, Vol. 127/1991, pp. 265-280, <https://www.rug.nl/research/portal/files/3096135/04c11.pdf> и мн. др.

[2] Изчислено от автора по данни на Световната банка. Вж.: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&Topic=21>

[3] По-подробно относно σ -конвергенцията и β -конвергенцията вж. напр.: Xavier X. Sala-i-Martin, (1996), The Classical Approach to Convergence Analysis, The Economic Journal, Vol. 106, No. 437 (Jul., 1996), pp. 1019-1036, https://www.nes.ru/dataupload/files/science/reset/Sala_i_Martin1996ej.pdf

[4] Относно външнотърговската, експортната и импортната квота вж. по-подробно напр.: Маринов В., (2006), Отвореност и растеж на националната икономика, София, Годишник на УНСС, http://www.unwe.bg/uploads/Yearbook/Yearbook_2006_No1_V%20Marinov.pdf ; Пиримова В., (2018), Ефективност на износа и конкурентоспособност на българската икономика, сп. Икономически и социални алтернативи, Издат. Комплекс на УНСС, 2019 г., бр. 2, с. 56-71, и др.

Референции:

Желев, П., (2009), Експортна специализация на България в отношенията с Европейския съюз 1997-2007 г., 2009

(Zhelev P., 2009, Eksportna spetsializatsia na Bulgaria v otnosheniyata s Evropeyskia sayuz 1997-2007 g., 2009, Available at: http://ips.bg/Uploads/ResearchPapers/Research%20Papers_vol1_2009_No8_P%20Jelev.pdf)

Конкурентни предимства на българските експортни производства, (2013), Министерство на икономиката, енергетиката и туризма. (Konkurentni predimstva na balgarskite eksportni proizvodstva, 2013, Ministerstvo na ikonmikata, energetikata i turizma, Available at: <https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/innovations/compadvantagesi.pdf>)

Маринов, В., (2006), Отвореност и растеж на националната икономика, София, Годишник на УНСС.

(Marinov V., 2006, *Otvorenost i rastezh na natsionalnata iкономика*, Sofia, *Godishnik na UNSS*, Available at: http://www.unwe.bg/uploads/Yearbook/Yearbook_2006_No1_V%20Marinov.pdf)

Пиримова В., (2012), Нови тенденции в икономическата динамика на Европейския съюз, Научни трудове на УНСС, том 2, 2012, с. 134-179,

(Pirimova V., 2012, *Novi tendentsii v iкономическата dinamika na Evropeyskia sayuz*, Nauchni trudove na UNSS, tom 2, 2012, s. 134-179, https://www.unwe.bg/uploads/ResearchPapers/Research%20Papers_vol2_2012_No4_V%20Pirimova.pdf)

Пиримова В., (2014), Цикличност в икономиката, Издателски комплекс – УНСС, 2014, (Pirimova V., 2014, *Tsiklichnost v iкономиката*, Izdatelski kompleks – UNSS, 2014)

Пиримова В., Пешев, П., (2018), Сравнителни предимства и конкурентоспособност на българския износ, сп. Народно стопански архив, 2018, бр. 2, с. 3-33.

(Pirimova V., Peshev, P., 2018, *Sravnitelni predimstva i konkurentosposobnost na balgarskia iznos*, sp. Narodnostopanski arhiv, 2018, br. 2, s. 3-33, Available at: <https://www2.uni-svishtov.bg/NSArhiv/title.asp?title=1236>)

Пиримова, В., (2019), Ефективност на износа и конкурентоспособност на българската икономика, сп. Икономически и социални алтернативи, ИК на УНСС, 2019 г., бр. 2, с. 56-71.

(Pirimova V., 2019, *Efektivnost na iznosa i konkurentosposobnost na balgarskata iкономика*, sp. Iкономически i sotsialni alternativi, ИК на UNSS, 2019 g., br. 2, s. 56-71)

Григорьева А., Безгласная, Е., (2018), Конвергенция экономического развития национальных экономик в условиях глобализации, 2018, с. 13, Available at: <http://econf.rae.ru/article/6429>

Руденко, Д. Ю., К. Ю. Зинковская, (2015), Процессы конвергенции в глобальной экономике, В: Век глобализации, 2015, бр.1, с. 118.

Ярлийска, М., Н. Димитрова, (2012), Конкурентност на българския износ, Министерство на финансите, октомври 2012, Available at: <https://www.minfin.bg/upload/12150/Iznos.pdf>

Amir M., (2000), Trade Liberalization and Malaysian Export Competitiveness: Prospects. Problems and Policy Implication, Paper presented at the International Conference on the Challenges of Globalization, October 1999, Bangkok, Thailand.

Balassa, B., (1965), Trade Liberalization and 'Revealed' Comparative Advantage, The Manchester School of Economics and Social Studies, No: 33, pp. 99-123.

Balassa, B., (1979), The Changing Pattern of Comparative Advantage in Manufactured Goods, The Review of Economics and Statistics, Vol. 61, № 2,

- (May, 1979), pp. 259-266, Available at: https://econpapers.repec.org/article/tprrstat/v_3a61_3ay_3a1979_3ai_3a2_3ap_3a259-66.htm
- Ben-David, D., (1996), Trade and Convergence Among Countries. *Journal of International Economics*, May 1996, 40 (3/4), pp. 279-98.
- Bittencourt, M., (2004), Growth Convergence in South America, Available at: <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/36277/1/sp04bi01.pdf>
- Cyrus, T., (2004), Does convergence cause trade, or does trade cause convergence?, *Journal of International Trade & Economic Development*, 13(4), p. 397-418, Available at: <https://cdn.dal.ca/content/dam/dalhousie/pdf/faculty/science/economics/FacultyPapers/Does%20Convergence%20Cause%20Trade.pdf>
- Dollar D., Kraay A., (2004), Trade, Growth, and Poverty, *The Economic Journal*, 2004, Vol. 114, № 493, Pp. F22–F49, Available at: http://courses.wcupa.edu/rbove/eco338/040Trade-debt/globalization/040200trade_pov.pdf
- Erlat G., Ekmen, S., (2009), Export Similarity And Competitiveness: The Case Of Turkey in The EU Market, Paper presented at EconAnadolu 2009: Anadolu International Conference in Economics, June 17-19, 2009, Eskişehir, Turkey, Available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.536.1654&rep=rep1&type=pdf>
- Finger, Michael J., Mordechai E. Kreinin, (1979), A Measure of 'Export Similarity' and Its Possible Uses, *The Economic Journal*, 89(356): 905-912, Available at: <https://ideas.repec.org/a/ecj/econjl/v89y1979i356p905-12.html>
- Frankel, J.A., Rose, A.K., (1998), The endogeneity of the optimum currency area criteria. *The Economic Journal* 108, 1998, pp. 1009-1025, Available at: <http://cemi.ehess.fr/docannexe/file/2393/2.fraenkel.rose.pdf>
- Helpman, E., (1981), International trade in the presence of product differentiation, economies of scale and monopolistic competition: a Chamberlin – Heckscher – Ohlin approach, *Journal of International Economics* 11, p. 305 – 340, Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/451d/f94e9831c80c8943c0b3e6601548f3306848.pdf>
- Hoen, A., Oosterhaven, J., (2006), On the Measurement of Comparative Advantage, *Ann Reg Sci*, Vol. 40, 2006, pp. 677-691, Available at: <https://www.rug.nl/research/portal/files/3096135/04c11.pdf>
- Kaitila, V., (2013), Specialisation and/or Convergence: Structure of European Exports and Production, *ETLA Working Papers No 12*, Available at: <http://pub.etla.fi/ETLA-Working-Papers-12.pdf>
- Krugman, P. (1979), Increasing returns, monopolistic competition, and international trade, *Journal of International Economics* 9, 469 – 79, Available at: <http://econ.sciences-po.fr/sites/default/files/file/krugman-79.pdf>
- Mora, I., (2001), The Role of Comparative Advantage in Trade within Industries: A Panel Data Approach for the European Union, *Universidad de Castilla-La*

Mancha, 2001, Available at: <https://www.nottingham.ac.uk/gep/documents/.../diaz-2001.pdf>

Nikolic G., (2011), Convergence of the Export Structure of Romania, Croatia, Serbia and Bosnia-Herzegovina to the Structure of Import Demand in Developed Countries, *PANOECONOMICUS*, 2011, 3, pp. 393-406, Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/26224245.pdf>

Sala-i-Martin, X., (1996), The Classical Approach to Convergence Analysis, *The Economic Journal*, Vol. 106, No. 437 (Jul., 1996), pp. 1019-1036, Available at: https://www.nes.ru/dataupload/files/science/reset/Sala_i_Martin1996ej.pdf

Scharpf Fritz, W., (2016), Forced Structural Convergence in the Eurozone – Or a Differentiated European Monetary Community, *MPiFG Discussion Paper 16/15*, Max Planck Institute for the Study of Societies, Cologne, December 2016, Available at: http://www.mpifg.de/pu/mpifg_dp/dp16-15.pdf

Stattev St., Raleva, St. (2006), Bulgarian GDP Structures – Convergence with the EU, *South-Eastern Europe Journal of Economics* 2 (2006) 193-207, Available at: <http://www.asecu.gr/Seeje/issue07/stattev.pdf>

Tullio Gr., (2016), Comparative Advantages in CEEC-5, *Management International Conference*, Croatia, June 2016, pp. 441-451, Available at: <http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6984-81-2/207.pdf>

Vollrath T., (1991), A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 127/1991, pp. 265-280, <https://www.rug.nl/research/portal/files/3096135/04c11.pdf>

Zhang, J., (2006), International trade, convergence and integration, *Eighth Meeting of the European Trade Study Group*, Vienna, September 7th – 9th 2006, <https://www.etsg.org/ETSG2006/papers/Zhang.pdf>

КОНВЕРГЕНЦИЯ В СТРУКТУРАТА НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ – ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА БЪЛГАРИЯ

Резюме

В статията се систематизират съвкупност от теоретични подходи за анализ на конвергенцията на външната търговия и структурните ѝ компоненти. Класифицират се три групи приложни модели и емпирични изследвания на конвергенцията в структурата на външната търговия. На базата на интерпретиране и анализ на модели, спадащи към обособените три групи, се разкриват и доказват алтернативният характер, специфичните аналитични възможности и приложимостта на разгледаните модели. Извеждат се някои предизвикателства за България в контекста на ефектите и стоковата структура на българския износ, които могат да се отчетат в анализи на структурната конвергенция на външната търговия на страната ни с тази в други страни от ЕС.

Ключови думи: теоретични подходи, конвергенция, външна търговия, структура на външната търговия

JEL: B27, B40, F10, F14, P50

CONVERGENCE IN THE STRUCTURE OF FOREIGN TRADE – THEORETICAL APPROACHES AND CHALLENGES FOR BULGARIA

Vera Pirimova*

Abstract

The report summarized a set of theoretical approaches to analyzing the convergence of foreign trade and its structural components. Three groups of applied models and empirical studies of convergence in the structure of foreign trade are classified. Based on the interpretation and analysis of models belonging to the three groups, the alternative character, the specific analytical capabilities and the applicability of the examined models are revealed and proved. There are some challenges for Bulgaria in the context of the effects and commodity structure of Bulgarian exports, which can be taken into account in analyzes of the structural convergence of country's foreign trade with that of other EU countries.

Key words: theoretical approaches, convergence, foreign trade, foreign trade structure

JEL: B27, B40, F10, F14, P50

* Vera Pirimova, PhD, Assoc. Prof., Department of Economics, UNWE, email: v.pirimova@unwe.bg